

sborník *Problemy dialektičeskoj logiki* (Moskva 1959) a řada statí v časopisech a různých filosofických sbornících.

²¹ D. P. Gorskij, *Ponjatje kak predmet izučeniija dialektičeskoj logiki*. *Vopr. fil.* 1959/10, str. 35.

Použití matematiky v ekonomických vědách

V poslední době věnují ekonomové SSSR i lidově demokratických zemí značnou pozornost matematickým metodám používaným v buržoazní politické ekonomii a zejména pak možnostem využití těchto metod při řízení a plánování socialistické ekonomiky.

Používání matematických metod v buržoazní politické ekonomii není novinkou. Tak již francouzský ekonom A. Cournot se snažil vyjádřit nabídku a poptávku jako matematickou funkci, L. Walras zavedl používání rovnic pro vyjádření „trhové rovnováhy“ apod., matematiky používali také Stanley Jevons, Vilfredo Pareto a celá řada dalších buržoazních ekonomů, kteří jsou často zahrnováni do tzv. matematické školy. Používání matematických metod mělo budit dojem vědeckosti a exaktnosti a zastírat vulgárně apologetický charakter buržoazní politické ekonomie. S matematickými metodami je spjata i teorie J. M. Keynesa a jiných ekonomů období monopolního kapitalismu, o čemž svědčí jim zavedené pojmy „multiplikátor“, „akcelerator“ aj. Ve dvacátých letech našeho století se vyvinula nová ekonomická disciplína, snažící se uspokojit soudobé požadavky na ekonomickou vědu, totiž poskytnout podklady pro zásahy státu do hospodářství a pomocí monopolistickým podnikům najít účinné metody pro zvýšení rentability. Pro tuto disciplínu razil v r. 1926 norský ekonom a statistik Ragnar Frisch název ekonometrika. V r. 1931 se ustavila *Ekonometrická společnost*, sdružující matematicky orientované buržoazní ekonomy, jejímž orgánem se stal časopis „*Econometrica*“, který dosud vychází.

Buržoazní ekonomové považují ekonometriku za samostatné odvětví ekonomické vědy, které při rozboru ekonomických jevů spojuje ekonomickou teorii, matematiku a statistiku. Ve vývoji ekonometrických bádání rozlišuje polský ekonom Oskar Lange tři okruhy zkoumání. Jsou to především výzkumy v oblasti předvídaní průběhu konjunktury v kapitalistickém hospodářství, které jsou spojeny zejména s obdobím stabilizace kapitalismu mezi dvěma válkami a které jsou prvními ukazateli ústupu od staré liberalistické zásady „laissez faire“ k zásadě aktivního zasahování státu do národního hospodářství. Druhým okruhem ekonometrických bádání jsou problémy analýzy trhu, zejména zkoumání elasticity poptávky a nabídky, které vyrostly z aktuálních potřeb monopolistického kapitalismu a z intervenční politiky kapitalistického státu. Třetí okruh ekonometrické problematiky tvoří teorie programování, která se rozvinula hlavně během druhé světové války, a zejména po ní. Teorie programování má dvě části. První se zabývá vnitřní sladěností výrobních programů, tj. koordinací jednotlivých vzájemně závislých oborů, což je podmínkou realizace programu. Tento rozbor meziodvětvových vztahů (Leontiefova metoda „input – output“, tj. metoda „výroby – spotřeby“, jak by se snad dala nazvat) je hlavním předmětem zájmu jak v kapitalistických zemích, tak i v zemích socialistických. Druhou částí teorie programování je pak určení optimálních programů pro jednotlivá odvětví, a tím pro celé hospodářství. Je tu třeba připomenout, že tato Leontiefova metoda vznikla vlivem reprodukčních schémat Karla Marxe i praxe sestavování materiálových bilancí v SSSR. Tam byly šachovnicové tabulky, které jsou pro tuto metodu typické, používány velmi hojně v plánování ve dvacátých letech. Později však převládá názor, že tyto metody neodpovídají období socialistické industrializace, že tato sledování konjunktury byla spojena jen s NEPem v užším smyslu, a došlo k politickému zdiskreditování ekonometrických metod, které byly označovány za nepotřebné, někdy dokonce za škodlivé.

V současné době se však projevil značný zájem o ekonometrické metody, a to jak v SSSR, tak v některých lidově demokratických zemích. Byla přeložena řada ekonometrických spisů buržoazních ekonomů a vydána i řada původních knih. Ukázalo se, že ekonometrická bádání, která se vyvinula v kapitalistických zemích, mohou být využita i v zemích socialistických a je možno dokonce říci, že jedině za socialismu mohou nalézt plné uplatnění. Mohou se stát i podkladem kritiky tohoto směru buržoazní ekonomické vědy a východiskem vlastních ekonometrických zkoumání. Bez poznání výsledků buržoazní ekonomie a ekonometrie to není možné, neboť platí, že „... wer den Feind will verstehen, muß in Feindes Lande gehen: kdo chce znát svého nepřítele, musí jít do nepřítelovy země.“

Kritériem při hodnocení ekonometrických metod nám musí být slova Leninova: „... a ni j e d n o m u profesorů politické ekonomie, jenž dovede podat vysoce cenné práce v oblasti

faktických, speciálních zkoumání, nelze věřit ani jediné slovo, jakmile jde o obecnou teorii politické ekonomie... Zkrátka a dobře, profesori ekonomie nejsou nic jiného než učení lokaji třídy kapitalistů... Úkolem marxistů (...) je, aby si dovedli osvojit a přepracovat výsledky, k nimž dospěli tito „lokaji“ (neuděláte například ani krok v oblasti studia nových ekonomických jevů bez použití prací těchto lokajů), a aby uměli odstranit jejich reakční tendenci, aby uměli vést svou linii a být se proti celé linii nám nepřátelských sil a tříd.“ (Lenin, *Materialismus a empiriokriticismus*, Praha 1952, str. 327–328.)

Jestliže v SSSR i v některých lidově demokratických zemích již v tomto duchu přikročili k hodnocení ekonomie, u nás byla zatím tato tematika dosti zanedbávána. Kromě několika časopiseckých článků a zprávy o konferenci ekonomů, uspořádané Výzkumným ústavem národohospodářského plánování o těchto otázkách, neobjevila se na našem knižním trhu žádná publikace z této oblasti. S tím větší radostí vítáme knihu Vladimíra Kadlece, *Některé matematické metody a jejich použití v národohospodářském plánování* (SNPL, Praha 1959, stran 404).

V knize se autor pokusil vymezit úlohu matematiky v ekonomických vědách. Ukázal, že matematika je jen pomocným nástrojem, i když velmi důležitým. Matematické metody nemohou vytvořit nové ekonomické kategorie, mohou jen pomoci ekonomovi a zejména plánovači rozvinout některé závěry z daných předpokladů a statistických dat. Matematika ani statistika nemohou samy o sobě podat všestranný, a tedy pravdivý vědecký obraz ekonomických procesů, ani není jimi možno dokázat pravdivost žádné ekonomické teorie. Naopak ke správným závěrům mohou matematickými metodami dospět jen tehdy, jestliže vyjdou ze správné ekonomické teorie, ze správných předpokladů. Před vlastním propočtem musí předcházet ekonomická analýza, propočet pak dává jen kvantitativní základ, na nějž musí navazovat opět kvalitativní analýza.

Autor v knize zhodnotil zejména analýzu meziodvětvových vztahů, meze její použitelnosti za kapitalismu a možnosti jejího využití pro plánování a řízení socialistického hospodářství. Přitom jasně ukázal na nutnost rozlišení obsahu ekonomické teorie a techniky jeho vyjádření. Pro kvantitativní zkoumání je nesporně možno a dokonce nutno používat v ekonomii a zejména v plánování matematických metod. Z hlediska principu i metod a techniky výpočtu mohou být bilance meziodvětvových vztahů plně v našem hospodářství využity, je však třeba zároveň nezapomínat, že teoretický základ této metody (Walrasova „teorie rovnováhy“) je falešný, že odporuje marxistické politické ekonomii.

Knihu rozdělil autor na pět kapitol. Považují za užitečné vzhledem k závažnosti a novosti obsahu této knihy alespoň zhruba načrtnout a rozebrat obsah jednotlivých kapitol.

V první kapitole autor ukazuje použití šachovnicových tabulek a maticového počtu na schematických příkladech. Jednotlivé výrobní sektory národního hospodářství jsou mezi sebou spojeny vzájemnými dodavatelsko-odběratelskými vztahy, výrobní závislostí ať přímou či nepřímou. I mezi obory, na první pohled nijak nesouvisejícími, jsou určité vztahy, které je poměrně pevně a trvale svazují. Každá změna v jednom oboru vyvolává celou sérii řetězových změn, zasahujících i ty nejbližší, zdánlivě nezávislé obory národního hospodářství, které opět vyvolávají i zpětné změny. Autor to ukazuje na příkladu zvýšení výroby aut, které vede ke zvýšení výroby nebo dovozu hlubokotažných plechů, to zase ke zvýšení výroby nebo dovozu železa a oceli, ke zvýšení těžby rud a uhlí atd. atd.; současně je nutno zvýšit výrobu pneumatik, tím výrobu umělého kaučuku, pro ni potřebnou výrobu lihu, což zase vede k nutnosti zvýšit výrobu zemědělských plodin. A takových sériových změn bude celá řada. Tyto změny vyvolávají zpětné změny; zvýšená výroba v jednotlivých oborech vede ke zvýšené potřebě aut. Ale to ještě není vše. Zvýšení výroby působí na zvýšení potřeby pracovních sil, na zvýšení mzdových fondů atd. atd. Plánování by mělo umět zachytit všechny tyto neobyčejně složité vzájemné vztahy mezi obory a promítnout jejich změny do příslušných plánů. A nejen to: bylo by zapotřebí, aby stranické a vládní orgány dostaly k rozhodnutí několik alternativ plánů se všemi důsledky pro potřebu surovin, materiálů, subdodávek, dovozu atd., aby z nich mohly vybrat optimální variantu národohospodářského plánu. Dosavadní plánovací technika tzv. materiálových bilancí k splnění těchto úkolů nestačí. Sledování celého řetězu změn metodou jejich postupného promítání do plánu by bylo velmi pracné, zdlouhavé a přitom velmi nespolehlivé a sestavení několika variant plánu se všemi důsledky je touto metodou naprosto nemožné. A tu právě zavedení šachovnicových tabulek s použitím maticového počtu a elektronkových počítačů otevírá nové perspektivy pro plánovací techniku.

Abý usnadnil pochopení použití šachovnicových tabulek a maticového počtu, vychází autor z jednoduchých schematických příkladů. Na nich seznamuje čtenáře se symbolikou maticového počtu a se základními pojmy. V základní formě šachovnicové tabulky, která je výcho-

diskem všech ostatních tabulek, jsou horizontálně — v řádcích — zachyceny dodávky každého oboru ostatním oborům národního hospodářství, případně pro konečnou spotřebu, kdežto vertikálně — ve sloupcích — je uveden nákup jednotlivých oborů, resp. důchody nevýrobních sektorů, tedy vlastně celkové náklady jednotlivých oborů. Od této základní tabulky přechází autor k přímým normám spotřeby, tzv. technickým koeficientům, jejichž tvorba je jednou ze základních otázek pro použití šachovnicových tabulek a maticového počtu. V knize se k nim autor proto na mnoha místech znovu vrací. Zde ukazuje význam tabulky technických koeficientů na schematickém příkladu změny vývozu základního průmyslu o 10 %, jejíž promítnutí komplexně a přehledně až do nejdlehlších oborů národního hospodářství šachovnicová tabulka technických koeficientů umožňuje. Autor tu velmi pěkně ukazuje, jak by i při takovéto velmi jednoduché změně zachycení celého řetězu změn dosavadní technikou bylo zdlouhavé, kdežto použití tabulky je velmi podstatně usnadňuje. Jestliže by se jednalo o současné promítnutí mnoha změn do plánu, pak jejich komplexní promítnutí není možné ani při použití šachovnicových tabulek „ručním“ způsobem, nýbrž vyžaduje použití maticového počtu, který dovolí nahrazení „ruční“ práce elektronkovými počítači. Zvláště důležitá je ta část kapitoly, která pojednává o vztahu výše výroby k nevýrobní spotřebě, neboť pochopení této partie, v níž je obsaženo teoretické jádro celého problému, usnadní srozumitelnost všech ostatních částí knihy. Jde o propočet tzv. komplexních norem spotřeby surovin, materiálu a ostatních spotřebovávaných výrobků, tj. takových koeficientů, které udávají, oč se musí zvýšit výroba v každém jednotlivém oboru, aby bylo možno dodat z určitého oboru pro konečnou spotřebu o jednu jednotku výrobku tohoto výrobního oboru více. Propočet těchto komplexních norem spotřeby je možno provést z technických koeficientů pomocí maticového počtu. Techniku propočtu autor schematicky ukazuje. Šachovnicová tabulka komplexních norem spotřeby má neobyčejný význam, neboť její pomocí je možno propočítat různé alternativní plány dodávek pro konečnou spotřebu s vyjádřením komplexních důsledků, které tyto změny vyvolají ve výši a struktuře výroby jednotlivých výrobních sektorů. Tím se dá získat přehledný, komplexní a spolehlivý kvantitativní podklad pro kvalitativní ekonomickou analýzu, na jejímž základě se pak provede další rozdělení dodávek pro konečnou spotřebu pro jednotlivé skupiny, např. na přímou osobní spotřebu obyvatelstva, na společenskou spotřebu, vývoz apod. Vypracování několika alternativ, které je tímto způsobem umožněno, povede k volbě optimální varianty, nejefektivnější z hlediska hospodářské politiky daného období. Dále autor ukazuje možnosti, které poskytuje tabulka komplexních norem spotřeby pro sledování důsledků změny cen jednotlivých výrobků pro jednotlivé sektory i pro celé hospodářství, kteroužto řetězovou reakci účinků není prakticky možné zachytit metodou postupného promítání cenových změn. Totéž platí o komplexním zachycení vlivu změn mezd a akumulace na ceny výrobků.

Tak hned v první kapitole knihy autor seznámil čtenáře, i když zatím jen na jednoduchých, schematických příkladech, s metodou a technikou šachovnicových tabulek a maticového počtu, což je hlavním cílem knihy. Autor zde nepodal výklad o maticovém počtu, a to zcela správně. Jednak vlastní technika řešení rovnic sestavených na základě tabulek je záležitostí matematiků a statistiků, kdežto funkcí plánovače je provést kvalitativní analýzu a hospodářskopolitické zhodnocení dat vyplývajících z propočtů, jednak je jistě účelnější nejprve čtenáře přesvědčit o vhodnosti a nutnosti použití maticového počtu pro zlepšení techniky plánování. Čtenář pak bude ochotnější věnovat čas a námahu k zvládnutí základů maticového počtu, které autor podává v dodatku ke knize.

Druhá kapitola je věnována přiblížení schémat skutečnosti. Autor se tu zabývá klasifikací a nomenklaturou oborů, změnami sortimentní skladhy výroby, změnami cen při zastupitelnosti surovin a materiálů, změnami technických koeficientů v důsledku změn v produktivitě práce, jejich korekturami investičním koeficientem a koeficientem úměrnosti apod. Přitom už v této kapitole je věnována pozornost stupni spolehlivosti dat a výsledků z nich vypočtených v tabulkách a mezím praktické použitelnosti tabulek v rámci celého hospodářství za kapitalismu a za socialismu. V závěru kapitoly ukazuje autor, že v základě mezioborových tabulek je myšlenka převzatá ze sovětských šachovnicových bilancí, tzv. šachmatek, které se v SSSR používají již od r. 1923—1924. Přínosem je tu však aplikace matematických metod, maticového počtu na poznání a studium mezioborových vztahů. To nové je tedy v tom, že souvislosti, vztahy a závislosti jsou obecně matematicky vyjádřeny, což umožňuje další propočty. Správně je tu ukázáno, že tedy jde jen o novou techniku zpracování statistických dat, nikoliv o výrobní vztahy ve smyslu politické ekonomie, ale jen o zachycení hmotných souvislostí v národním hospodářství. Použití maticového počtu a tím umožněné používání elektronkových počítačů pro řešení řady technických operací v národohospodářském plánování je originálním přínosem, který je cenný a významný. Současně však je třeba vidět, že tu nejde

o žádnou novou myšlenku v ekonomické teorii, o žádnou renesanci buržoazní politické ekonomie.

V třetí kapitole autor popsal skutečné šachovnicové tabulky rozměru 50×50 (tj. 50 řádek a 50 sloupců, zachycujících 45 výrobních oborů a 5 oborů konečné spotřeby). Čtenář se tu seznamuje s praktickými tabulkami a jejich propočty na příkladu tabulek z hospodářství USA pro rok 1947 a francouzských tabulek pro rok 1951, které jsou ke knize přiloženy. Do této části se vloudila chyba na str. 122 při výpočtu technických koeficientů z tabulky A. Tu je třeba odečíst např. u zemědělské výroby od celkové částky 44 263 mil. dolarů změnu stavu zásob ve výši 199 mil. dolarů a nikoliv 2 660 mil., abychom dostali zkorigované výdaje v částce 44 064 mil. pro výpočet technických koeficientů, které v důsledku toho vyjdou jinak. V případě, že snad změna zásob činila skutečně 2 660 mil., což se zdá málo pravděpodobné, je pak chyba v tabulce A. V každém případě takové nedopatření může mást čtenáře, který se tu seznamuje s úplně novou metodou výpočtů.

Čtvrtá kapitola obsahuje kritiku šachovnicových tabulek z hlediska použití za kapitalismu. Autor správně ukazuje, že — přes nespolehlivost kapitalistických statistik v důsledku obchodního a výrobního tajemství kapitalistických podniků a jejich ochrany před daňovým úřadem — jsou tabulky zdrojem přesnějšího obrazu o mezioborových vztazích v kapitalistickém hospodářském systému, než jaký bylo možno získat před jejich sestavováním. Současně však autor ukazuje, že jsou marné naděje buržoazních ekonomů o možnosti využití šachovnicových tabulek pro sestavování konjunkturních prognóz a pro regulování kapitalistického hospodářství. Autor v této kapitole vylíčil historii pokusů o konjunkturní prognózy od tzv. Harwardského barometru až po Wagemannův Institut für Konjunkturforschung. Neúspěchy všech těchto pokusů vyvolaly pesimistickou náladu, do níž šachovnicové tabulky vnesly novou naději. Avšak i když pomocí tabulek mohou buržoazní ekonomové určit přesněji a důsledněji vliv určitého vývoje investic, zaměstnanosti, koupěschopné poptávky, vývozu apod. na jednotlivé obory národního hospodářství a tím i na celé hospodářství, nejsou schopni předpovědět vývoj oněch primárních, výchozích předpokladů pro konjunkturní předpověď. To plyne z anarchičnosti a živelnosti kapitalistické výroby, která je důsledkem soukromokapitalistického vlastnictví výrobních prostředků. Za existence tohoto vlastnictví nelze rovněž regulovat kapitalistické hospodářství, tj. zabránit hospodářským krizím. Na tomto místě autor líčí historii myšlenky regulace konečné poptávky, tak aby byla odstraněna anebo vůbec nevznikla nezaměstnanost, za jejíhož otce je považován J. M. Keynes. Avšak ani tzv. otevřený systém tabulek, v němž je výše výroby, výrobní spotřeby, nezaměstnanosti v jednotlivých oborech především výsledkem konečné poptávky, která je výchozí položkou s možností volby nejvýhodnější varianty, pokud jde o výši a strukturu státních investic, což je pro buržoazní ekonomy předpoklad pro regulaci celého hospodářství, naprosto nesplnil jejich naděje. Autor velmi přesvědčivě prokazuje, že sama podstata kapitalismu vylučuje možnost takového ovlivňování konečné poptávky. Rozhodujícím činitelem v hospodářství kapitalistického státu je totiž ta skupina monopolů, která je právě u moci a která vždy půjde tvrdě a bezohledně za dosažením monopolního zisku, bez ohledu na to, zda to odpovídá propočtům podle šachovnicových tabulek či ne. Regulace hospodářství za kapitalismu je v důsledku jeho živelnosti a anarchičnosti neuskutečnitelnou ilusí.

V závěru kapitoly autor ukazuje ideologické pozadí Leontiefových⁴ tabulek, jejichž autor vychází z nesprávných vulgárně ekonomických kategorií (Walrasova teorie rovnováhy) a ukazuje, že výklad i použití tabulek závisí na správnosti či nesprávnosti vlastního ekonomického rozboru. Podrobněji se však touto otázkou nezabývá a omezuje svůj úkol především na kritiku tabulek z hlediska jejich použitelnosti za kapitalismu.

V páté — poslední — kapitole, která rozsahem zahrnuje více než polovinu knihy, se autor obšírně zabývá použitím šachovnicových tabulek a maticového počtu v plánovaném hospodářství. Ukazuje tu cestu k zdokonalení bilanční metody plánování a zajišťování proporcí v mezioborových vztazích pomocí elektronkových počítačů. Nechceme-li se spolehnout na odhady, není možno se v současné době obejít bez šachovnicových tabulek a maticového počtu, neboť jinak nelze některé obtížné problémy řešit. Proto mají tyto metody široké perspektivy uplatnění v národohospodářském plánování a jejich význam, jak autor dovozuje, lze zatím těžko přecenit, spíše naopak. Autor se však neomezuje jen na dokázání této skutečnosti, nýbrž uvádí velmi mnoho praktických návodů pro plánovače, jak použít maticového počtu v socialistickém plánování.

Celá kniha s. Kadlece je skutečně dobrou učebnicí pro plánovače, která je velmi názorná a srozumitelně seznamuje s metodami i technikou šachovnicových tabulek a maticového počtu. Poznání šachovnicových tabulek může být podkladem pro jejich kritiku, pro zdokonalení této významné plánovací techniky a její plné využití při rozvoji našeho národního hospodářství.

Kniha je psána jasnou a jednoduchou formou. Trochu únavně působí však velmi časté opakování některých problémů (např. výpočet technických koeficientů, komplexních norem spotřeby apod.), i když po každé se probírá problém z jiného úhlu. Vedlo to také k tomu, že rozsah knihy nadměrně vzrostl. Celkově je třeba vydání knihy vřele uvítat. Je to dílo průkopnické, které se stane jistě východiskem dalších bádání na tomto významném vědeckém poli. Není nadsázkou, jestliže knihu označíme za jednu z nejzajímavějších a nejpodněnějších v naší ekonomické literatuře poslední doby.

František Loula

P o z n á m k a

¹ (Autor používá neodůvodněně přepisu Leontěv. Běžné je u nás Leontief, v některých zahraničních publikacích bývá Leontieff, v ruském přepisu Leontjev.)

Karel Kautsky, Agrární otázka.

(Přehled tendencí moderního zemědělství a agrární politika sociální demokracie), Státní nakladatelství politické literatury, 1959, stran 518.

Recenzovaná kniha je prvním českým vydáním překladu německého originálu *Agrarfrage* (Verlag von J. H. W. Dietz Nachf., 1899, Stuttgart). Překlad provedl V. Zamarovský. Tato kniha je druhou prací K. Kautského, která vyšla po r. 1945 v českém překladu (první prací bylo *Ekonomické učení Karla Marxe*, vydané SNPL v r. 1958). Český čtenář se mohl zatím seznámit s obsahem této knihy pouze z jiných prací, hlavně ze spisů V. I. Lenina. Lenin zhodnotil tuto práci ponejprv v r. 1899 v *Recenzi Kautského Agrární otázky* (Spisy, sv. 4, Svoboda, 1952, str. 94—100) takto: „Kautského kniha je — po III. dílu *Kapitálu* — nejpozoruhodnějším jevem v novější ekonomické literatuře. Marxismu se až dosud nedostávalo díla, rozebírajícího systematicky kapitalismus v zemědělství. Kautský nyní vyplnil tuto mezeru . . .“ (tamtéž, str. 94). Lenin se k práci Kautského znovu vrátil v r. 1900 v časopise *Žižň*, v článku nazvaném *Kapitalismus v zemědělství* (O Kautského knize a článku p. Bulgakova) (tamtéž, str. 105—160). Také později, kdy odhaluje Kautského jako revisionistu a zrádce dělnické třídy, Lenin píše, že „Kautsky (. . .) napsal výborné marxistické dílo o agrární otázce“ (Spisy, sv. 28, SNPL, 1954, str. 318). České vydání knihy je opatřeno poměrně rozsáhlou předmlouvou, kterou napsal M. Šmejkal. Vzhledem k tomu, že tato předmluva obsahuje velmi podrobný životopis Kautského, hodnotí jeho politickou a veřejnou činnost a konečně také jeho činnost literární, což v naší odborné literatuře dosud chybělo, je tato předmluva pro českého čtenáře velmi nutná.

Kautského Agrární otázku je možno označiti za marxistické dílo, jež mělo velký význam pro rozvoj ideologické práce v dělnickém hnutí. Německá sociální demokracie zpočátku věnovala velmi málo pozornosti agrární otázce (tak např. v gothajském programu sociálně demokratické strany se nemluví vůbec o agrární otázce). Sociální demokracie v Německu se začíná zajímat o agrární otázku teprve v 90. letech minulého století (1894 sjezd strany ve Frankfurtu n. M. jedná poprvé o agrární otázce); příčinou tohoto zájmu je jednak dlouholetá krize evropského zemědělství a jednak zájem o rolnické hlasy ve volbách. Po frankfurtském sjezdu se mezi sociálními demokraty velmi živě diskutovalo o problémech agrární politiky. Další sjezd strany ve Vratislavi (1895), který projednával znovu agrární otázku, odhalil velké názorové rozdíly v chápání agrární otázky; a právě jednání na tomto sjezdu velmi silně ovlivnil Kautsky. Kautsky zastával názor, že rozdrobení velkostatků neřeší agrární otázku, nýbrž že řešení agrární otázky je třeba spojit s družstevní velkovýrobou. Celá tato diskuse uvnitř sociálně demokratické strany podnítila Kautského k napsání této významné práce.

Kautsky rozdělil svou práci na dva oddíly. První oddíl nazval *Vývoj zemědělství v kapitalistické společnosti*; tento oddíl je pro čtenáře zvláště cenný a zajímavý, neboť rozebírá otázku tendencí vývoje kapitalismu v zemědělství a dokazuje správnost Marxových a Engelsových závěrů. Tato část knihy je teoretickým přínosem pro marxistickou politickou ekonomii, neboť zde Kautsky rozvíjí Marxovu teorii pozemkové renty v podmínkách statkářského a maloroľnického vlastnictví. Druhý oddíl, nazvaný *Sociálně demokratická agrární politika* je aplikací závěrů prvního oddílu v oblasti agrární politiky sociální demokracie.

První oddíl rozdělil autor na 11 kapitol. Zatím co v prvé kapitole nastiňuje úkol zkoumání, ve druhé a třetí kapitole Kautsky podává charakteristiku zemědělství v období feudalismu a přechodu ke kapitalismu; Kautsky zde rozebírá proces přeměny uzavřeného naturálního